

ЗАТВЕРДЖУЮ

Ректор Національної
академії внутрішніх справ
доктор юридичних наук,
професор

Руслан СЕРБИН

ВИСНОВОК

Національної академії внутрішніх справ про наукову новизну, теоретичне та практичне значення результатів дисертації Болюбаша Євгена Володимировича «Цивільне судочинство у справах про встановлення факту народження або смерті особи», поданої на здобуття ступеня доктора філософії з галузі знань 08 «Право» за спеціальністю 081 «Право», затвердженої Вченою радою Національної академії внутрішніх справ від 25 жовтня 2022 р. (протокол № 14).

ВИТЯГ

з протоколу розширеного засідання кафедри цивільного права та процесу Національної академії внутрішніх справ від 01 травня 2025 року

Присутні:

доктор юридичних наук, професор Чернявський С. С.; доктор юридичних наук, професор Чурпіта Г. В.; доктор юридичних наук, доцент Тихомиров Д. О.; доктор юридичних наук, доцент Халюк С. О.; кандидат юридичних наук, доцент Кирдан Б. В. (*головуючий, рецензент*); кандидат юридичних наук, доцент Петровський А. В. (*науковий керівник*); кандидат юридичних наук, доцент Куцик К. В. (*рецензент*); кандидат юридичних наук, доцент Шаповал Л. І.; кандидат юридичних наук Кашперський Р. В.; кандидат юридичних наук, доцент Мазур В. В.; кандидат юридичних наук, доцент Герасимчук Л. В.; кандидат юридичних наук, доцент Бобко В. Г.; кандидат юридичних наук, доцент Боровська І. А.; кандидат юридичних наук, доцент Якимець О. І.; кандидат юридичних наук Бондар С. В.; Лимар Ю. В.; Сидоренко Н. О.; здобувач ступеня доктора філософії Болюбаш Є. В.

З присутніх – 4 доктори юридичних наук та 11 кандидатів юридичних наук – фахівців за профілем поданої на розгляд дисертації.

Порядок денний:

Обговорення дисертації Болюбаша Євгена Володимировича «Цивільне судочинство у справах про встановлення факту народження або смерті особи», поданої на здобуття ступеня доктора філософії з галузі знань 08 «Право» за спеціальністю 081 «Право» та щодо рекомендації її до захисту у разовій

Слухали:

Доповідь здобувача ступеня доктора філософії Болюбаша Євгена Володимировича щодо дисертації «Цивільне судочинство у справах про встановлення факту народження або смерті особи», поданої на здобуття ступеня доктора філософії зі спеціальності 081 «Право».

Обґрунтування вибору теми нашого дисертаційного дослідження обумовлено тим, що Україна як правова держава забезпечує рівний доступ до правосуддя задля захисту прав громадян. В умовах воєнного стану продовжують діяти ефективні механізми правової допомоги. Національна правова система побудована за принципом верховенства права і взаємної відповідальності держави та особи. Особливого значення набуває захист прав людини й впровадження європейських правових стандартів у нормотворчу і правозастосовну практику. Законом передбачено цілий перелік способів захисту громадянами своїх прав та інтересів. Досягнення цієї мети забезпечується за допомогою різних правових інститутів, зокрема у порядку цивільного судочинства – це судовий захист, що є одним із видів державного захисту прав і свобод людини, громадянина. Обмеження цього права суперечить принципу рівності усіх перед законом. У контексті встановлення фактів народження або смерті – це передбачає забезпечення доступності судової системи для всіх громадян.

Законодавство України передбачає механізми судового встановлення фактів народження та смерті особи у випадках, коли це неможливо зробити в адміністративному порядку. В умовах воєнного стану, міграції та інших соціальних викликів роль судових органів у вирішенні таких питань значно зросла. Повномасштабна військова агресія проти України призвела до тимчасової окупації частини територій, руйнування державних реєстрів та ускладнення доступу громадян до органів державної влади, що спричинило зростання кількості випадків, коли народження або смерть особи не можуть бути зареєстровані в установленому порядку, що актуалізує необхідність судового підтвердження таких фактів.

Статистичні дані свідчать про те, що суди першої інстанції упродовж 2023–2024 рр. розглянули 6686 справ про встановлення факту народження особи, з яких 5853 справи про встановлення факту народження особи на тимчасово окупованій території України (ТОТ), що становить 87,5 % від загальної кількості справ. Так, у 2023 р. – 4808 справ цієї категорії, з них – 4284 справи про встановлення факту народження особи на ТОТ, з-поміж яких 6145 справ із ухваленням рішення (5491 – на ТОТ) (в тому числі із задоволенням заяви – 4557 (4112 – на ТОТ), 59 (56) справ із залишенням заяви без розгляду, 159 (113) – із закриттям провадження у справі [38]; у 2024 р. – 1878 (1569), з них – 2354 (2028) справи із ухваленням рішення (в тому числі із задоволенням заяви – 1758 (1532)), 14 (13) справ із залишенням заяви без розгляду, 64 (45) – із закриття провадження у справі.

За вказаний період судами першої інстанції розглянуто також 14 796 справ про встановлення факту смерті особи, з яких 12 928 справ про встановлення факту смерті особи на тимчасово окупованій території України, тобто 87,4 %. У 2023 р. – 8135 справ цієї категорії, з них – 7132 справи про встановлення факту смерті

особи на ТОТ, з-поміж яких 9091 справа з ухваленням рішення (7936 – на ТОТ) (в тому числі із задоволенням заяви – 7979 (7045 – на ТОТ), 29 (26) справ із залишенням заяви без розгляду, 129 (92) – із закриттям провадження у справі [38]; у 2024 р. – 6661 (5796 – на ТОТ), з них – 7329 (6349) справ із ухваленням рішення (в тому числі із задоволенням заяви – 6449 (5665)), 12 (9) справ із залишенням заяви без розгляду, 88 (46) – із закриття провадження у справі.

Наведені дані свідчать про значну кількість судових справ, пов'язаних з встановленням фактів народження та смерті на тимчасово окупованих територіях України у 2023–2024 рр., що відображає складнощі з офіційною реєстрацією таких подій в умовах окупації. Судова система ефективно справляється з обробкою заяв, задовольняючи переважну більшість із них. Зменшення кількості справ у 2024 р. порівняно з 2023 р. може вказувати на обмеження доступу до судів. Високий відсоток справ, пов'язаних із ТОТ, підкреслює необхідність спеціальних правових механізмів для захисту прав громадян в окупованих регіонах.

Відтак, статистика розгляду судом таких справ демонструє їх достатню поширеність, а зростання їх кількості вказує на підвищену увагу до цього питання судової системи і свідчить про те, що високий відсоток становлять справи, пов'язані з встановленням фактів народження та смерті на тимчасово окупованих територіях України, що підкреслює необхідність спеціальних правових механізмів для захисту прав громадян в окупованих регіонах.

Чинне законодавство України не завжди передбачає ефективні механізми судового встановлення фактів народження чи смерті особи, що створює труднощі для судів і заявників. Недосконалість процесуальних норм, зокрема щодо доказування та юрисдикційних питань, потребує наукового осмислення та законодавчих змін. Визначення ефективних механізмів судового розгляду справ про встановлення факту народження чи смерті особи сприятиме підвищенню рівня правового захисту громадян, зменшенню навантаження на судову систему та забезпеченню єдності судової практики.

Ухвалення рішень Європейського суду з прав людини щодо справ, пов'язаних із реєстрацією народження та смерті, визначає необхідність гармонізації українського законодавства та судової практики з європейськими стандартами прав людини.

Отже, встановлення факту народження є підставою для визнання юридичної особистості людини, що є передумовою для реалізації інших прав і свобод, таких як право на освіту, медичну допомогу, соціальний захист тощо, й необхідною умовою для здійснення низки юридично значущих дій, зокрема набуття громадянства, отримання соціального забезпечення, оформлення спадкових прав, страхових виплат тощо, що є важливим елементом соціальної політики держави.

Конституційні принципи верховенства права та забезпечення прав і свобод людини є основою для розуміння значення цивільного судочинства у справах про встановлення факту народження або смерті особи. Дослідження цієї теми має важливе значення для вдосконалення правової системи України та забезпечення ефективного захисту прав громадян, що відповідає вимогам Основного Закону України.

Ураховуючи зазначені аспекти, дослідження проблематики цивільного судочинства у справах про встановлення факту народження або смерті особи є науково обґрунтованим та має вагоме практичне значення для розвитку судової системи та правозастосовної практики в Україні.

Складність і багатогранність предмета дослідження зумовили комплексний характер наукового пошуку, теоретичне пізнання інституту окремого провадження у справах про встановлення фактів народження або смерті через призму вирішення загальнотеоретичних проблем цивільного судочинства у цих справах, основу якого становлять наукові здобутки дослідників різних галузей права.

З огляду на те, що інститут окремого провадження у справах про встановлення фактів народження або смерті є об'єктом особливої юридичної природи, що зумовлює специфіку провадження у цих цивільних справах, у сфері цивільного судочинства у справах про встановлення факту народження або смерті особи недостатньо розробленими залишається низка питань, які потребують подальшого наукового дослідження.

Отже, проблематика здійснення цивільного судочинства у справах про встановлення фактів народження або смерті є актуальною і потребує подальшого наукового пошуку. Наукове осмислення досліджуваного питання дає змогу розробити пропозиції щодо усунення правових колізій, забезпечення чіткості та однозначності правових норм, а також підвищення ефективності механізмів захисту прав громадян у сфері встановлення фактів, що мають юридичне значення, що сприятиме покращенню якості правозастосовної практики та забезпеченню справедливості у розгляді справ про встановлення фактів народження або смерті особи. Зазначене обумовлює необхідність перегляду застарілих наукових підходів, усунення термінологічної неузгодженості та урахування оновленого законодавства, що й визначає актуальність обраної теми дисертаційного дослідження, її наукове й практичне значення.

Результати дослідження конкретизуються в таких наукових положеннях, що виносяться на захист:

вперше:

– обґрунтовано положення, що правове регулювання інституту цивільного судочинства у справах про встановлення факту народження або смерті особи здійснювалося у декілька етапів, серед яких:

1) етап правового регулювання цивільного судочинства у справах про встановлення факту народження або смерті особи нормами цивільного процесуального законодавства інших держав, особливістю якого стало зародження основ спрощених судових процедур, в порядку яких встановлювались зазначені юридичні факти (XVI ст. – 1917 р.);

2) етап правового регулювання цивільного судочинства у справах про встановлення факту народження або смерті особи нормами цивільного процесуального законодавства СРСР та УРСР, що характеризувався регламентацією окремого провадження як виду цивільного судочинства, в порядку якого здійснювалося встановлення зазначених юридичних фактів, а також визначенням специфіки процесуальної форми розгляду зазначених

категорій цивільних справ, зокрема заяви про відкриття провадження, а також форми та змісту рішення суду (1917 – 2004 рр.);

3) етап правового регулювання цивільного судочинства у справах про встановлення факту народження або смерті особи нормами цивільного процесуального законодавства України, особливістю якого стала правова регламентація матеріально-правових підстав встановлення фактів народження або смерті особи, а також особливостей провадження у справах про встановлення факту народження або смерті особи на території, на якій введено воєнний чи надзвичайний стан, або на тимчасово окупованій території України (2017 р. – дотепер);

– виокремлено особливості процесуальної форми окремого провадження у справах про встановлення факту народження або смерті особи на території, на якій введено воєнний чи надзвичайний стан, або на тимчасово окупованій території України, якими є: 1) виключний перелік заявників, зокрема: а) у справах про встановлення факту народження особи: батьки або один з них, їхні представники, члени сім'ї, опікун, піклувальник, особа, яка утримує та виховує дитину, або інші законні представники дитини; б) у справах про встановлення факту смерті: члени сім'ї померлого, їхні представники або інші заінтересовані особи (якщо встановлення факту смерті особи впливає на їхні права, обов'язки чи законні інтереси); 2) спеціальна територіальна підсудність, відповідно до якої заява подається до будь-якого місцевого суду України, що здійснює правосуддя, незалежно від місця проживання (перебування) заявника; 3) процесуальні строки розгляду даної категорії цивільних справ, які розглядаються невідкладно з дня надходження відповідної заяви до суду; 4) негайне виконання судових рішень, ухвалених у таких справах;

– аргументовано, що в процесі доказування у справах про встановлення факту народження або смерті особи значну роль відіграють непрямі докази, до яких належать: фотоматеріали; листування чи записи розмов між родичами або іншими особами; публікації в засобах масової інформації; інформація з соціальних мереж або інших цифрових джерел;

– зроблено висновок про те, що у справах про встановлення факту народження або смерті особи на території, на якій введено воєнний чи надзвичайний стан, або на тимчасово окупованій території України, у разі неможливості участі свідка у судовому засіданні, у тому числі у судовому засіданні в режимі відеоконференції, суд може розцінювати письмове опитування свідка як допустимий доказ за аналогією процесуального порядку письмового опитування учасників справи як свідків, передбаченого ст. 93 ЦПК України;

удосконалено:

– судження про те, що факти, які мають юридичне значення, – це конкретні життєві обставини, які передбачені нормами права та є підставою для виникнення, зміни чи припинення правовідносин (прав і обов'язків);

– положення про те, що заявниками у справах про встановлення факту народження або смерті можуть бути: особа, яка безпосередньо зацікавлена у встановленні даного факту; органи державної влади чи місцевого самоврядування; інші особи, зокрема правонаступники, представники установ

(банків, страхових компаній), які потребують встановлення факту для виконання своїх обов'язків чи реалізації прав;

– перелік матеріально-правових передумов, які є підставою для відкриття провадження у справах про встановлення факту народження або смерті особи, як-от: втрата документів, що підтверджують факт народження або смерті; відсутність актових записів щодо даних фактів в органах державної реєстрації актів цивільного стану; неможливість отримати документи через форс-мажорні обставини (наприклад, воєнні дії, природні катастрофи); помилки в документах, які не можуть бути виправлені іншим шляхом;

– твердження, що під час оцінки доказів судом у справах про встановлення факту народження або смерті особи на території, на якій введено воєнний чи надзвичайний стан, або на тимчасово окупованій території України, є доцільним застосування презумпції добросовісності доказування, яка означає припущення факту відповідності поданого учасником справи до суду доказу вимогам допустимості, за умови, що такий доказ одержаний на тимчасово окупованій території України та є достовірним;

дістало подальший розвиток:

– розуміння факту народження як акта цивільного стану, який нерозривно пов'язаний з фізичною особою і який започатковує її можливість бути суб'єктом цивільних прав та обов'язків. Факт народження підлягає встановленню в порядку цивільного судочинства у випадку відсутності документа закладу охорони здоров'я або медичної консультаційної комісії, що підтверджує факт народження і, відповідно, неможливості реєстрації органом державної реєстрації актів цивільного стану факту народження;

– положення про те, що факт смерті – це акт цивільного стану, який нерозривно пов'язаний з фізичною особою і який припиняє її можливість бути суб'єктом цивільних прав та обов'язків. Факт смерті підлягає встановленню в порядку цивільного судочинства у випадку: а) неможливості реєстрації органом державної реєстрації актів цивільного стану факту смерті особи в певний час; б) особа пропала безвісти за обставин, що загрожували їй смертю або дають підстави вважати її загиблою від певного нещасного випадку внаслідок надзвичайних ситуацій техногенного та природного характеру;

– доктринальне тлумачення категорії охоронюваний законом інтерес як об'єкта захисту у порядку окремого провадження, зокрема у справах про встановлення факту народження або смерті особи, який визначається, здебільшого, як прагнення до отримання певного блага, реалізація якого опосередковується здійсненням відповідного суб'єктивного права;

– висновок про те, що у разі відсутності інших засобів доказування у справі про встановлення факту смерті особи в якості свідка судом може бути допитаний заявник, якщо йому особисто відомі факти, що мають значення для справи, і він не заперечує проти допиту;

– обґрунтування того, що окреме провадження як вид цивільного судочинства, в порядку якого розглядаються цивільні справи про встановлення факту народження або смерті особи, характеризується: особливим об'єктом судового захисту, яким є охоронюваний законом інтерес; відсутністю

матеріально-правового спору між учасниками справи, що, водночас, не виключає наявність спору про факт.

На підставі наведених положень розроблено пропозиції щодо оптимізації цивільного процесуального законодавства України, зокрема запропоновано доповнити правові норми, закріплені у ст. ст. 315, 318 та 319 ЦПК України, а також ст. 6 Закону України «Про державну реєстрацію актів цивільного стану», ст. 16 Закону України «Про Національний архівний фонд та архівні установи».

По завершенню доповіді Болюбаша Є.В. присутніми були поставлені такі **запитання:**

Шаповал Л.І.: У пункті 3 наукової новизни «вперше» Вами аргументовано, що в процесі доказування у справах про встановлення факту народження або смерті особи значну роль відіграють непрямі докази, до яких належать: фотоматеріали; листування чи записи розмов між родичами або іншими особами; публікації в засобах масової інформації; інформація з соціальних мереж або інших цифрових джерел. У чому полягає така Ваша аргументація?

Відповідь: Дякую за запитання. Аргументами на підтримку нашої позиції, що в процесі доказування у справах про встановлення факту народження або смерті особи значну роль відіграють непрямі докази, до яких належать: фотоматеріали; листування чи записи розмов між родичами або іншими особами; публікації в засобах масової інформації; інформація з соціальних мереж або інших цифрових джерел, є наступні факти.

фотоматеріали – зображення можуть підтверджувати присутність особи на певних подіях, її існування в конкретний час і місці, або зв'язки з іншими людьми, що побічно вказує на факт народження чи смерті;

листування чи записи розмов – переписка або аудіозаписи між родичами чи знайомими можуть містити згадки про народження чи смерть, що слугують додатковим підтвердженням, особливо за відсутності офіційних документів;

публікації в ЗМІ, зокрема статті, некрологи чи повідомлення в медіа можуть фіксувати інформацію про народження або смерть, додаючи достовірності через публічний характер джерела;

– інформація з соціальних мереж або цифрових джерел, як от дописи, коментарі чи профілі в соцмережах можуть містити дані про ключові життєві події, а також взаємодію з іншими особами, що підтверджує існування або смерть людини.

Ці непрямі докази є цінними, оскільки компенсують відсутність прямих документів, наприклад, у випадках втрати архівів через війну, надзвичайну подію чи бюрократичні помилки; забезпечують контекст і хронологію, допомагаючи відтворити обставини події; мають високу доступність у цифрову епоху, що полегшує їх використання для встановлення фактів.

Такі докази, хоча й не є первинними, у сукупності можуть створювати переконливу картину для суду, особливо якщо вони узгоджуються між собою та з іншими джерелами.

Чурпіта Г.В.: Тема Вашого дисертаційного дослідження носить назву «Цивільне судочинство у справах про встановлення факту народження або смерті особи». На Вашу точку зору, у чому полягає сутність правового регулювання інституту цивільного судочинства у справах про встановлення факту народження або смерті особи?

Відповідь: Дякую за запитання. Сутність правового регулювання інституту цивільного судочинства у справах про встановлення факту народження або смерті особи полягає в забезпеченні механізму захисту прав та інтересів осіб шляхом встановлення юридично значущих фактів, які не можуть бути підтверджені іншими способами через об'єктивні обставини (втрата документів, відсутність реєстрації тощо).

Основними аспектами правового регулювання інституту цивільного судочинства у справах про встановлення факту народження або смерті особи є:

- гарантія доступу до правосуддя, тобто цивільне судочинство створює правову процедуру, за якою суд може встановити факти народження чи смерті на основі доказів, якщо офіційні записи відсутні;

- збалансованість процесу, оскільки законодавство (зокрема, Цивільний процесуальний кодекс України) встановлює чіткі вимоги до подання заяви, збору доказів і розгляду справи в порядку окремого провадження, що забезпечує об'єктивність і справедливість;

- гнучкість у доказуванні. Так, судовий розгляд допускає використання широкого спектра доказів, включаючи непрямі (фотографії, листування, свідчення), що дозволяє враховувати реалії сучасного життя та історичні обставини;

- захист основоположних прав. Встановлення таких фактів є передумовою для реалізації прав на спадщину, громадянство, соціальні гарантії чи інші юридичні можливості, що підкреслює соціальну значущість інституту;

- превентивна функція, оскільки правове регулювання спрямоване на уникнення правової невизначеності, що могла б призвести до порушення прав людини через неможливість офіційно підтвердити її статус.

Таким чином, правове регулювання цього інституту поєднує процесуальну чіткість із гнучкістю, забезпечуючи ефективний захист прав громадян у ситуаціях, коли державна реєстрація подій неможлива чи ускладнена.

Проведеним аналізом правового регулювання інституту цивільного судочинства у справах про встановлення факту народження або смерті особи нами встановлено, що правове регулювання цього інституту здійснювалося у декілька етапів, серед яких:

- 1) етап правового регулювання цивільного судочинства у справах про встановлення факту народження або смерті особи нормами цивільного процесуального законодавства інших держав, особливістю якого стало зародження основ спрощених судових процедур, в порядку яких встановлювались зазначені юридичні факти (XVI ст. – 1917 р.);

- 2) етап правового регулювання цивільного судочинства у справах про встановлення факту народження або смерті особи нормами цивільного процесуального законодавства СРСР та УРСР, що характеризувався

регламентацією окремого провадження як виду цивільного судочинства, в порядку якого здійснювалося встановлення зазначених юридичних фактів, а також визначенням специфіки процесуальної форми розгляду зазначених категорій цивільних справ, зокрема заяви про відкриття провадження, а також форми та змісту рішення суду (1917–2004 рр.);

3) етап правового регулювання цивільного судочинства у справах про встановлення факту народження або смерті особи нормами цивільного процесуального законодавства України, особливістю якого стала правова регламентація матеріально-правових підстав встановлення фактів народження або смерті особи, а також особливостей провадження у справах про встановлення факту народження або смерті особи на території, на якій введено воєнний чи надзвичайний стан, або на тимчасово окупованій території України (2004 р. – дотепер);

Чернявський С.С.: У пункті 4 наукової новизни «вперше» Вами зроблено висновок про те, що у справах про встановлення факту народження або смерті особи на території, на якій введено воєнний чи надзвичайний стан, або на тимчасово окупованій території України, у разі неможливості участі свідка у судовому засіданні, у тому числі у судовому засіданні в режимі відеоконференції, суд може розцінювати письмове опитування свідка як допустимий доказ за аналогією процесуального порядку письмового опитування учасників справи як свідків, передбаченого ст. 93 ЦПК України. Розкрийте суть такого Вашого висновку.

Відповідь: Дякую за запитання. В умовах особливих обставин, таких як воєнний чи надзвичайний стан, або на тимчасово окупованих територіях України, де неможливо забезпечити фізичну чи навіть дистанційну (через відеоконференцію) участь свідка в судовому процесі, суд може використовувати письмові свідчення як допустимий доказ для встановлення факту народження або смерті особи.

Таким чином відбувається адаптація процесуальних норм до виняткових обставин, оскільки письмові свідчення, якщо вони належно оформлені (наприклад, засвідчені нотаріально чи подані з дотриманням вимог до форми), можуть вважатися надійним джерелом інформації, здатним підтвердити факт народження або смерті.

У справах окремого провадження суд прагне встановити юридично значущі факти, максимально використовуючи доступні докази, тому письмові свідчення стають важливим інструментом за відсутності інших засобів.

Такий підхід забезпечує реалізацію права на судовий захист, дозволяючи особам підтвердити ключові факти навіть у кризових умовах, коли стандартні процедури недоступні.

Таким чином, такий підхід сприятиме реалізації права на судовий захист у складних умовах й збереженню справедливості та ефективності судового процесу шляхом використання письмових свідчень як альтернативного доказу, що відповідає духу і букві процесуального законодавства та враховує реалії воєнного часу чи окупації й дозволить суду зберегти баланс між процесуальною строгістю та необхідністю захисту прав осіб, ураховуючи форс-мажорні обставини.

Головуючий: Є ще запитання? Немає. Переходимо до обговорення дисертації. Слово надається **науковому керівнику, кандидату юридичних наук, доценту Петровському А.В.**, який відзначив вагомий науковий внесок аспіранта у дослідження практики цивільного судочинства у справах про встановлення факту народження або смерті особи.

Болюбашу Є. В. на підставі практичного досвіду роботи та проведеного дослідження з використанням методологічних засад, вдалося сформулювати низку вагомих для науки і практики положень, які характеризуються науковою новизною. Так, наукова новизна отриманих результатів полягає у тому, що дисертація є одним із перших у науці цивільного процесуального права комплексним дослідженням інституту окремого провадження у справах про встановлення факту народження або смерті особи. У результаті проведеного дослідження сформульовано та аргументовано низку нових наукових положень і висновків, які виносяться на захист.

На основі поставлених завдань і отриманих результатів, а також рекомендацій, дисертанту вдалося досягти поставленої мети і підготувати актуальну й змістовну роботу. Працюючи над дисертацією Болюбаш Є. В. проявив себе ініціативним, наполегливим, дисциплінованим та працелюбним аспірантом, людиною з творчим мисленням.

Науковий рівень, зміст, обсяг та оформлення дисертації відповідають вимогам МОН України. Структура роботи характеризується послідовністю та узгодженістю змісту викладених у ній питань. Суттєвих зауважень до мови та стилю викладення матеріалу не має.

Науково-теоретичне підґрунтя дисертації становлять наукові праці фахівців у галузі цивільного права, цивільного процесуального права, загальної теорії права, соціальних і гуманітарних наук.

Емпіричну базу дослідження становить цивільне законодавство України та інших країн, матеріали узагальнень судової практики, зокрема рішення судів у цивільних справах про встановлення факту народження або смерті особи в Єдиному державному реєстрі судових рішень України, аналітичних і статистичних матеріалів правоохоронних органів України, рішення Європейського суду з прав людини, результати особистих спостережень з використанням власного досвіду роботи дисертанта.

Потрібно зазначити, що дисертаційна робота Болюбаша Євгена Володимировича «Цивільне судочинство у справах про встановлення факту народження або смерті особи» має самостійний характер, є творчою працею, виконана на достатньому теоретичному рівні і свідчить про належну підготовку автора. Підсумовуючи, можна зазначити, що аспірант провів системну та ґрунтовну роботу, яка має завершений вигляд і може бути рекомендована до розгляду та разового захисту у спеціалізованій вченій раді.

Головуючий: Є ще запитання? Немає. Переходимо до обговорення дисертації. Слово надається **рецензентам:**

Кандидат юридичних наук, доцент Куцик К.В. Дисертаційне дослідження Болюбаша Євгена Володимировича «Цивільне судочинство у справах про

встановлення факту народження або смерті особи» присвячене актуальному на сьогоднішній день питанню.

Під час проведення дослідження Болюбаш Є. В. використав ґрунтовну науково-теоретичну базу, яку становлять наукові праці фахівців у галузі цивільного права, цивільного процесуального права, загальної теорії права, соціальних і гуманітарних наук. Це дозволило критично оцінити і розвинути теоретичні положення, розроблені попередниками, визначити та врахувати сучасний стан правового регулювання відповідних суспільних відносин.

Положення та висновки дисертації ґрунтуються на нормах Конституції України, законодавчих і підзаконних нормативно-правових актах, які визначають правові засади цивільного судочинства у справах про встановлення факту народження або смерті особи, а також міжнародних правових актів і законодавства окремих зарубіжних країн, досвід правового регулювання діяльності суб'єктів цивільних процесуальних правовідносин яких може бути використано в Україні.

Дисертантом вдало визначено наукову новизну отриманих результатів дослідження, яка полягає у тому, що дисертація є одним із перших у науці цивільного процесуального права комплексним дослідженням інституту окремого провадження у справах про встановлення факту народження або смерті особи. У результаті проведеного дослідження сформульовано та аргументовано низку наукових положень і висновків, які виносяться на захист.

У дисертаційному дослідженні здійснено теоретичне узагальнення й запропоновано нове вирішення наукового завдання, яке полягало у теоретичному узагальненні та розв'язанні комплексної науково-прикладної проблеми, що стосується процесуальних відносин, які виникають при розгляді справ про встановлення факту народження або смерті особи в порядку окремого провадження, і норм права, що їх регулюють, а також узагальнення наукової та судової практики у цій сфері й розробка пропозицій і рекомендацій, спрямованих на удосконалення законодавства в частині реалізації права на подання до суду заяви про встановлення факту народження або смерті особи.

Таким чином, зміст, структура дисертації, коло розглянутих у ній питань та сформульовані результати й пропозиції вказують на те, що автор провів глибоке наукове дослідження. Проведена дисертантом робота свідчить, що основна мета дослідження була досягнута. Автор здійснив глибокий аналіз проблеми, зробив низку теоретичних висновків і пропозицій законодавцю, що збагачують науку цивільного права і процесу й здатні поліпшити чинне законодавство. Результати, отримані в дисертації, можуть бути кваліфіковані як нові, а отримані висновки мають практичне значення та можуть бути використані у різних сферах юридичної практики.

Дисертація Болюбаша Євгена Володимировича «Цивільне судочинство у справах про встановлення факту народження або смерті особи» загалом відповідає встановленим МОН України вимогам, тому вона може бути рекомендована до розгляду та разового захисту у спеціалізованій вченій раді на здобуття ступеня доктора філософії з галузі знань 08 «Право» за спеціальністю 081 «Право».

Кандидат юридичних наук, доцент Кирдан Б.В., який відзначив високий науковий рівень дисертаційного дослідження Болюбаш Євгена Володимировича «Цивільне судочинство у справах про встановлення факту народження або смерті особи». У результаті проведеного дослідження сформульовано та обґрунтовано, а також додатково аргументовано низку наукових положень і висновків, які виносяться на захист цивільного законодавства та забезпечення єдності судової практики.

Дійсно, проблематика здійснення цивільного судочинства у справах про встановлення фактів народження або смерті є актуальною і потребує подальшого наукового пошуку. Наукове осмислення досліджуваного питання дає змогу розробити пропозиції щодо усунення правових колізій, забезпечення чіткості та однозначності правових норм, а також підвищення ефективності механізмів захисту прав громадян у сфері встановлення фактів, що мають юридичне значення, що сприятиме покращенню якості правозастосовної практики та забезпеченню справедливості у розгляді справ про встановлення фактів народження або смерті особи. Зазначене обумовлює необхідність перегляду застарілих наукових підходів, усунення термінологічної неузгодженості та урахування оновленого законодавства, що й визначає актуальність обраної теми дисертаційного дослідження, її наукове й практичне значення.

За мету дисертаційного дослідження аспірант поставив собі теоретичне узагальнення та розв'язання комплексної науково-прикладної проблеми, що стосується процесуальних відносин, які виникають при розгляді справ про встановлення факту народження або смерті особи в порядку окремого провадження, і норм права, що їх регулюють, а також узагальнення наукової та судової практики у цій сфері й розробка пропозицій і рекомендацій, спрямованих на удосконалення законодавства в частині реалізації права на подання до суду заяви про встановлення факту народження або смерті особи.

На підставі вищенаведеного вважаю, що дисертація Болюбаш Євгена Володимировича «Цивільне судочинство у справах про встановлення факту народження або смерті особи», яка подана на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право» відповідає вимогам, які ставляться до дисертації, та може бути рекомендована до розгляду та захисту у спеціалізованій вченій раді.

В обговоренні дисертаційного дослідження взяли участь:

доктор юридичних наук, професор Чернявський С.С.; доктор юридичних наук, професор Чурпіта Г.В.; доктор юридичних наук, доцент Тихомиров Д.О., кандидат юридичних наук, доцент Кирдан Б.В.; кандидат юридичних наук, доцент Куцик К.В.; кандидат юридичних наук, доцент Шаповал Л.І.; кандидат юридичних наук, доцент Мазур В.В.; кандидат юридичних наук, доцент Герасимчук Л.В.; кандидат юридичних наук, доцент Бобко В.Г.; кандидат юридичних наук, доцент Боровська І.А.; кандидат юридичних наук, доцент Якимець О.І.; кандидат юридичних наук, доцент Боровська І.А.; кандидат юридичних наук Бондар С.В.; Лимар Ю.В.; Сидоренко Н.О.; здобувач ступеня доктора філософії Болюбаш Є.В.

ВИСНОВОК

про наукову новизну, теоретичне та практичне значення результатів дисертації Болюбаша Євгена Володимировича «Цивільне судочинство у справах про встановлення факту народження або смерті особи»

Обґрунтування вибору теми дослідження. Україна як правова держава забезпечує рівний доступ до правосуддя задля захисту прав громадян. В умовах воєнного стану продовжують діяти ефективні механізми правової допомоги. Національна правова система побудована за принципом верховенства права і взаємної відповідальності держави та особи. Особливого значення набуває захист прав людини й впровадження європейських правових стандартів у нормотворчу і правозастосовну практику. Законом передбачено цілий перелік способів захисту громадянами своїх прав та інтересів. Досягнення цієї мети забезпечується за допомогою різних правових інститутів, зокрема у порядку цивільного судочинства – це судовий захист, що є одним із видів державного захисту прав і свобод людини, громадянина. Обмеження цього права суперечить принципу рівності усіх перед законом. У контексті встановлення фактів народження або смерті – це передбачає забезпечення доступності судової системи для всіх громадян.

Законодавство України передбачає механізми судового встановлення фактів народження та смерті особи у випадках, коли це неможливо зробити в адміністративному порядку. В умовах воєнного стану, міграції та інших соціальних викликів роль судових органів у вирішенні таких питань значно зросла. Повномасштабна військова агресія проти України призвела до тимчасової окупації частини територій, руйнування державних реєстрів та ускладнення доступу громадян до органів державної влади, що спричинило зростання кількості випадків, коли народження або смерть особи не можуть бути зареєстровані в установленому порядку, що актуалізує необхідність судового підтвердження таких фактів.

Статистичні дані свідчать про те, що суди першої інстанції упродовж 2023–2024 рр. розглянули 7930 справ про встановлення факту народження особи, з яких 5853 справи про встановлення факту народження особи на тимчасово окупованій території України (ТОТ), що становить 87,5 % від загальної кількості справ. Так, у 2023 р. – 4808 справ цієї категорії, з них – 4284 справи про встановлення факту народження особи на ТОТ, з-поміж яких 4366 справ із ухваленням рішення (3982 – на ТОТ) (в тому числі із задоволенням заяви – 4557 (4112 – на ТОТ), 59 (56) справ із залишенням заяви без розгляду, 17 (13) – із закриттям провадження у справі [38]; у 2024 р. – 1780 (1539), з них – 1675 (1467) справ із ухваленням рішення (в тому числі із задоволенням заяви – 1596 (1406)), 93 (63) справи із залишенням заяви без розгляду, 7 (7) – із закриття провадження у справі.

За вказаний період судами першої інстанції розглянуто також 14 345 справ про встановлення факту смерті особи, з яких 12 681 справа про встановлення факту смерті особи на тимчасово окупованій території України, тобто 87,4 %. У

2023 р. – 7941 справа цієї категорії, з них – 7015 справ про встановлення факту смерті особи на ТОТ, з-поміж яких 7698 справ з ухваленням рішення (6844 – на ТОТ) (в тому числі із задоволенням заяви – 7519 (6702 – на ТОТ), 217 (159) справ із залишенням заяви без розгляду, 13 (7) – із закриттям провадження у справі [38]; у 2024 р. – 6404 (5666 – на ТОТ), з них – 6195 (5526) справ із ухваленням рішення (в тому числі із задоволенням заяви – 6029 (5417)), 189 (134) справ із залишенням заяви без розгляду, 12 (4) – із закриття провадження у справі [39].

Наведені дані свідчать про значну кількість судових справ, пов'язаних з встановленням фактів народження та смерті на тимчасово окупованих територіях України у 2023–2024 рр., що відображає складнощі з офіційною реєстрацією таких подій в умовах окупації. Судова система ефективно справляється з обробкою заяв, задовольняючи переважну більшість із них. Зменшення кількості справ у 2024 р. порівняно з 2023 р. може вказувати на обмеження доступу до судів. Високий відсоток справ, пов'язаних із ТОТ, підкреслює необхідність спеціальних правових механізмів для захисту прав громадян в окупованих регіонах.

Відтак, статистика розгляду судом таких справ демонструє їх достатню поширеність, а зростання їх кількості вказує на підвищену увагу до цього питання судової системи і свідчить про те, що високий відсоток становлять справи, пов'язані з встановленням фактів народження та смерті на тимчасово окупованих територіях України, що підкреслює необхідність спеціальних правових механізмів для захисту прав громадян в окупованих регіонах.

Чинне законодавство України не завжди передбачає ефективні механізми судового встановлення фактів народження чи смерті особи, що створює труднощі для судів і заявників. Недосконалість процесуальних норм, зокрема щодо доказування та юрисдикційних питань, потребує наукового осмислення та законодавчих змін. Визначення ефективних механізмів судового розгляду справ про встановлення факту народження чи смерті особи сприятиме підвищенню рівня правового захисту громадян, зменшенню навантаження на судову систему та забезпеченню єдності судової практики.

Ухвалення рішень Європейського суду з прав людини щодо справ, пов'язаних із реєстрацією народження та смерті, визначає необхідність гармонізації українського законодавства та судової практики з європейськими стандартами прав людини.

Отже, встановлення факту народження є підставою для визнання юридичної особистості людини, що є передумовою для реалізації інших прав і свобод, таких як право на освіту, медичну допомогу, соціальний захист тощо, й необхідною умовою для здійснення низки юридично значущих дій, зокрема набуття громадянства, отримання соціального забезпечення, оформлення спадкових прав, страхових виплат тощо, що є важливим елементом соціальної політики держави.

Конституційні принципи верховенства права та забезпечення прав і свобод людини є основою для розуміння значення цивільного судочинства у справах про встановлення факту народження або смерті особи. Дослідження цієї теми має важливе значення для вдосконалення правової системи України та забезпечення

ефективного захисту прав громадян, що відповідає вимогам Основного Закону України.

Ураховуючи зазначені аспекти, дослідження проблематики цивільного судочинства у справах про встановлення факту народження або смерті особи є науково обґрунтованим та має вагоме практичне значення для розвитку судової системи та правозастосовної практики в Україні.

Складність і багатогранність предмета дослідження зумовили комплексний характер наукового пошуку, теоретичне пізнання інституту окремого провадження у справах про встановлення фактів народження або смерті через призму вирішення загальнотеоретичних проблем цивільного судочинства у цих справах, основу якого становлять наукові здобутки дослідників різних галузей права.

Для теоретико-правової концептуалізації інституту окремого провадження у справах про встановлення факту народження або смерті особи з урахуванням вітчизняного контексту їх наукового осмислення, основоположне значення мали наукові позиції таких українських учених: С. Бичкова, Ю. Білоусов, Н. Бондаренко-Зелінська, І. Венедіктова, Д. Горбась, Л. Гузь, К. Гусаров, О. Дзера, М. Дякович, П. Заворотько, В. Комаров, А. Коструба, Л. Красицька, Н. Кузнєцова, Н. Лященко, Р. Мінченко, М. Німак, А. Петровський, В. Прокопенко, Б. Санін, Г. Світлична, Т. Стоянова, О. Угриновська, І. Удальцова, С. Фурса, Г. Чурпіта, М. Штефан, М. Ясинок та інші провідні вітчизняні науковці.

У науковій доктрині визначенню предмета доказування у справах про встановлення факту народження або смерті особи присвячено праці Т. Барабаш, В. Баранкової, О. Грабовської, О. Коваленко, А. Коструба, О. Погребняк, В. Попелюшка, Я. Садикової, О. Сліпченка, Т. Степаненко, Т. Супрун, В. Тertiшнікова, Р. Тertiшнікова, Т. Цюри, В. Чернадчука, А. Штефан, О. Штефан та інших правників.

Проблематика відкриття провадження у справах про встановлення факту народження або смерті особи, процесуального порядку розгляду справ про встановлення фактів, що мають юридичне значення, у тому числі фактів народження або смерті, були предметом наукових досліджень таких науковців, як С. Абрамов, С. Бичкова, Ю. Білоусов, І. Венедіктова, О. Ганкевич, Л. Гузь, К. Гусаров, М. Дякович, П. Єлісейкін, І. Жилінкова, Р. Кашперський, В. Комаров, Л. Кондрат'єва, А. Коструба, В. Кравчук, Л. Красицька, В. Кройтор, Н. Кузнєцова, А. Мельников, Р. Мінченко, М. Німак, А. Петровський, З. Ромовська, Г. Світлична, В. Тertiшніков, О. Угриновська, І. Удальцова, С. Фурса, Ю. Червоний, Г. Чурпіта, М. Штефан, М. Ясинок та інші.

У контексті воєнного стану цю тему розглядали Ю. Безпалько, В. Гансецька, І. Гулейков, К. Гусаров, Р. Кашперський, Б. Кирдан, А. Кличков, К. Куцик, Г. Парфьонов, Д. Петровська, П. Поліщук, О. Полуніна, О. Попов, Д. Тихомиров, К. Шаповал та інші фахівці.

Зазначені та інші вчені зробили значний внесок у розроблення досліджуваної проблематики, проте в умовах законодавчих змін простежується відсутність системного наукового підходу до реалізації завдань цивільного судочинства у справах про встановлення фактів народження або смерті. Недосконалість

вітчизняного законодавства та неоднозначність судової практики зумовлює науковців досліджувати особливості доказової бази у справах про встановлення фактів народження або смерті більш детально.

З огляду на те, що інститут окремого провадження у справах про встановлення фактів народження або смерті є об'єктом особливої юридичної природи, що зумовлює специфіку провадження у цих цивільних справах, у сфері цивільного судочинства у справах про встановлення факту народження або смерті особи недостатньо розробленими залишається низка питань, які потребують подальшого наукового дослідження.

Отже, проблематика здійснення цивільного судочинства у справах про встановлення фактів народження або смерті є актуальною і потребує подальшого наукового пошуку. Наукове осмислення досліджуваного питання дає змогу розробити пропозиції щодо усунення правових колізій, забезпечення чіткості та однозначності правових норм, а також підвищення ефективності механізмів захисту прав громадян у сфері встановлення фактів, що мають юридичне значення, що сприятиме покращенню якості правозастосовної практики та забезпеченню справедливості у розгляді справ про встановлення фактів народження або смерті особи. Зазначене обумовлює необхідність перегляду застарілих наукових підходів, усунення термінологічної неузгодженості та урахування оновленого законодавства, що й визначає актуальність обраної теми дисертаційного дослідження, її наукове й практичне значення.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Роботу спрямовано на реалізацію основних положень Цілей сталого розвитку України на період до 2030 року (Указ Президента України від 30 вересня 2019 р. № 722/2019), Стратегії розвитку системи правосуддя та конституційного судочинства на 2021–2023 роки (Указ Президента України від 11 червня 2021 року № 231/2021), Стратегії розвитку вищої освіти в Україні на 2022–2032 роки (Розпорядження Кабінету Міністрів України від 23 лютого 2022 р. № 286-р), Переліку пріоритетних тематичних напрямів наукових досліджень і науково-технічних розробок на період до 31 грудня року, наступного після припинення або скасування воєнного стану в Україні (Постанова Кабінету Міністрів України від 30 квітня 2024 р. № 476), Тематики наукових досліджень і науково-технічних (експериментальних) розробок на 2020–2024 роки (наказ Міністерства внутрішніх справ України від 11 червня 2020 р. № 454), Стратегії розвитку наукових досліджень Національної академії правових наук України на 2021–2025 роки (Постанова загальних зборів НАПрН України від 26 березня 2021 р. № 12-21) та інших стратегічних програмних документів, а також основних напрямів наукових досліджень Національної академії внутрішніх справ на 2021–2024 роки (рішення Вченої ради НАВС від 21 грудня 2020 р. (протокол № 23), річних планів науково-дослідних і дослідно-конструкторських робіт Національної академії внутрішніх справ на 2021–2025 рр.

Тему дисертації затверджено Вченою радою Національної академії внутрішніх справ 25 жовтня 2022 р. (протокол № 14).

Мета і завдання дослідження. Метою дисертаційного дослідження є теоретичне узагальнення та розв'язання комплексної науково-прикладної

проблеми, що стосується процесуальних відносин, які виникають при розгляді справ про встановлення факту народження або смерті особи в порядку окремого провадження, і норм права, що їх регулюють, а також узагальнення наукової та судової практики у цій сфері й розробка пропозицій і рекомендацій, спрямованих на удосконалення законодавства в частині реалізації права на подання до суду заяви про встановлення факту народження або смерті особи.

Для досягнення зазначеної мети необхідно вирішити такі *завдання*:

- з'ясувати стан наукового опрацювання проблеми дослідження окремого провадження у справах про встановлення факту народження або смерті особи та окреслити методологічні засади дослідження цивільного судочинства у справах про встановлення факту народження або смерті особи;
- дослідити еволюцію правового регулювання цивільного судочинства у справах про встановлення факту народження або смерті особи;
- здійснити загальний аналіз характеристики цивільного судочинства у справах про встановлення факту народження або смерті особи;
- здійснити науково-теоретичний аналіз особливостей реалізації права на подання до суду заяви про встановлення факту народження або смерті особи;
- розглянути коло учасників справ про встановлення факту народження або смерті особи, їхні функції та правове регулювання участі в цих процесах;
- проаналізувати специфіку доказів у справах про встановлення фактів народження або смерті особи, виявити характерні риси процесу доказування з акцентом на особливості збирання, подання та оцінки доказів у таких справах та оцінити роль суду в забезпеченні справедливого й об'єктивного вирішення подібних справ;
- проаналізувати процесуальний механізм відкриття провадження у справах про встановлення факту народження або смерті особи, виявити особливості судового розгляду таких справ та виробити рекомендації щодо вдосконалення правового регулювання зазначеної сфери;
- охарактеризувати правові основи, порядок та особливості підготовчого провадження у справах про встановлення факту народження або смерті особи, виявити проблемні аспекти і розробити рекомендації щодо вдосконалення судової практики;
- окреслити процесуальні особливості розгляду справ про встановлення факту народження або смерті особи.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини, які складаються під час здійснення цивільного судочинства у справах про встановлення факту народження або смерті особи.

Предмет дослідження – цивільне судочинство у справах про встановлення факту народження або смерті особи.

Методи дослідження. Для досягнення поставленої мети й вирішення обумовлених нею завдань при проведенні наукового дослідження використовувались загальнонаукові та спеціальні методи наукового пізнання, зокрема діалектичний, системно-структурний, формально-логічний, формально-юридичний, логіко-нормативний, логіко-семантичний, історико-правовий, компаративістський та метод правового моделювання, що дало змогу дослідити

цивільне судочинство у справах про встановлення факту народження або смерті особи і правові засади реалізації права на подання до суду заяви про встановлення факту народження або смерті особи у їх розвитку та взаємозв'язку.

Діалектичний метод використано для аналізу теоретичних, правових та методологічних засад дослідження цивільного судочинства у справах про встановлення факту народження або смерті особи (розділи 1); *системно-структурний* – для дослідження процесуальних особливостей реалізації права на подання до суду заяви про встановлення факту народження або смерті особи як цілісної теоретико-прикладної проблеми у межах усієї роботи (розділи 1–3); *формально-логічний* – з метою окреслення процесуальних особливостей розгляду справ про встановлення факту народження або смерті особи в порядку окремого провадження (розділ 3); *формально-юридичний* – використано для з'ясування змісту норм права, що регулюють окремі процесуальні аспекти, пов'язані з поданням до суду заяви про встановлення факту народження або смерті особи (розділи 1–3); *логіко-нормативний* – для аналізу нормативно-правових актів з питань забезпечення цивільного судочинства у справах про встановлення факту народження або смерті особи (розділи 1–3); *логіко-семантичний* – для окреслення етапів становлення та розвитку правового регулювання цивільного судочинства у справах про встановлення факту народження або смерті особи, аналізу сучасного стану наукових досліджень проблем правового регулювання цивільного судочинства у справах про встановлення факту народження або смерті особи (підрозділи 1.2, 2.1, 2.2, 2.3); *історико-правовий* – у процесі розкриття наукової розробки проблеми дослідження окремого провадження у справах про встановлення факту народження або смерті особи і розвитку досліджуваного явища, сучасного стану наукових досліджень, законодавства й правозастосовної практики; еволюції правового регулювання цивільного судочинства у справах про встановлення факту народження або смерті особи (підрозділи 1.1, 1.2, розділ 2); *компаративістський* – для виявлення процесуальних особливостей розгляду справ про встановлення факту народження або смерті особи в порядку окремого провадження, а також оцінки можливостей упровадження іноземного досвіду у вітчизняну правозастосовну практику (розділ 3); *моделювання* – при формулюванні висновків до розділів і загальних оцінок, а також пропозицій щодо правового регулювання процесуального механізму відкриття провадження у справах про встановлення факту народження або смерті особи, виявлення особливостей судового розгляду таких справ та вироблення рекомендації щодо вдосконалення правового регулювання зазначеної сфери (розділ 3); *методи аналізу та синтезу* – для визначення стану наукової розробки окресленої проблематики (підрозділ 1.1); *аксіоматичний* метод – для загальної характеристики окремого провадження як виду цивільного судочинства, в порядку якого розглядаються цивільні справи про встановлення факту народження або смерті особи (підрозділ 1.1); *методи індукції та дедукції* – для формулювання загальних висновків за результатами дослідження окремого провадження у справах про встановлення факту народження або смерті особи (розділи 1–3); *системний* метод – для проведення класифікації правових явищ у межах проблематики окремого провадження у справах про встановлення факту

народження або смерті особи (розділи 1–3); *порівняльно-правовий* – для проведення порівняння інституту окремого провадження у справах про встановлення факту народження або смерті особи за законодавством України та зарубіжних країн.

Науково-теоретичне підґрунтя дисертації становлять наукові праці фахівців у галузі цивільного права, цивільного процесуального права, загальної теорії права, соціальних і гуманітарних наук.

Емпіричну базу дослідження становить цивільне законодавство України та інших країн, матеріали узагальнень судової практики, зокрема рішення судів у цивільних справах про встановлення факту народження або смерті особи в Єдиному державному реєстрі судових рішень України, аналітичних і статистичних матеріалів правоохоронних органів України, рішення Європейського суду з прав людини, результати особистих спостережень з використанням власного досвіду роботи дисертанта.

Положення та висновки дисертації ґрунтуються на нормах Конституції України, законодавчих і підзаконних нормативно-правових актах, які визначають правові засади цивільного судочинства у справах про встановлення факту народження або смерті особи, а також міжнародних правових актів і законодавства окремих зарубіжних країн, досвід правового регулювання діяльності суб'єктів цивільних процесуальних правовідносин яких може бути використано в Україні.

Наукова новизна отриманих результатів полягає в тому, що дисертація є одним із перших у науці цивільного процесуального права комплексним дослідженням інституту окремого провадження у справах про встановлення факту народження або смерті особи. У роботі обґрунтовано низку концептуальних положень, узагальнень і висновків, які відповідають критеріям наукової новизни, основними з яких є такі:

вперше:

– обґрунтовано положення, що правове регулювання інституту цивільного судочинства у справах про встановлення факту народження або смерті особи здійснювалося у декілька етапів, серед яких:

1) етап правового регулювання цивільного судочинства у справах про встановлення факту народження або смерті особи нормами цивільного процесуального законодавства інших держав, особливістю якого стало зародження основ спрощених судових процедур, в порядку яких встановлювались зазначені юридичні факти (XVI ст. – 1917 р.);

2) етап правового регулювання цивільного судочинства у справах про встановлення факту народження або смерті особи нормами цивільного процесуального законодавства СРСР та УРСР, що характеризувався регламентацією окремого провадження як виду цивільного судочинства, в порядку якого здійснювалося встановлення зазначених юридичних фактів, а також визначенням специфіки процесуальної форми розгляду зазначених категорій цивільних справ, зокрема заяви про відкриття провадження, а також форми та змісту рішення суду (1917 – 2004 рр.);

3) етап правового регулювання цивільного судочинства у справах про встановлення факту народження або смерті особи нормами цивільного процесуального законодавства України, особливістю якого стала правова регламентація матеріально-правових підстав встановлення фактів народження або смерті особи, а також особливостей провадження у справах про встановлення факту народження або смерті особи на території, на якій введено воєнний чи надзвичайний стан, або на тимчасово окупованій території України (2017 р. – дотепер);

– виокремлено особливості процесуальної форми окремого провадження у справах про встановлення факту народження або смерті особи на території, на якій введено воєнний чи надзвичайний стан, або на тимчасово окупованій території України, якими є: 1) виключний перелік заявників, зокрема: а) у справах про встановлення факту народження особи: батьки або один з них, їхні представники, члени сім'ї, опікун, піклувальник, особа, яка утримує та виховує дитину, або інші законні представники дитини; б) у справах про встановлення факту смерті: члени сім'ї померлого, їхні представники або інші заінтересовані особи (якщо встановлення факту смерті особи впливає на їхні права, обов'язки чи законні інтереси); 2) спеціальна територіальна підсудність, відповідно до якої заява подається до будь-якого місцевого суду України, що здійснює правосуддя, незалежно від місця проживання (перебування) заявника; 3) процесуальні строки розгляду даної категорії цивільних справ, які розглядаються невідкладно з дня надходження відповідної заяви до суду; 4) негайне виконання судових рішень, ухвалених у таких справах;

– аргументовано, що в процесі доказування у справах про встановлення факту народження або смерті особи значну роль відіграють непрямі докази, до яких належать: фотоматеріали; листування чи записи розмов між родичами або іншими особами; публікації в засобах масової інформації; інформація з соціальних мереж або інших цифрових джерел;

– зроблено висновок про те, що у справах про встановлення факту народження або смерті особи на території, на якій введено воєнний чи надзвичайний стан, або на тимчасово окупованій території України, у разі неможливості участі свідка у судовому засіданні, у тому числі у судовому засіданні в режимі відеоконференції, суд може розцінювати письмове опитування свідка як допустимий доказ за аналогією процесуального порядку письмового опитування учасників справи як свідків, передбаченого ст. 93 ЦПК України;

удосконалено:

– судження про те, що факти, які мають юридичне значення, – це конкретні життєві обставини, які передбачені нормами права та є підставою для виникнення, зміни чи припинення правовідносин (прав і обов'язків);

– положення про те, що заявниками у справах про встановлення факту народження або смерті можуть бути: особа, яка безпосередньо зацікавлена у встановленні даного факту; органи державної влади чи місцевого самоврядування; інші особи, зокрема правонаступники, представники установ (банків, страхових компаній), які потребують встановлення факту для виконання своїх обов'язків чи реалізації прав;

– перелік матеріально-правових передумов, які є підставою для відкриття провадження у справах про встановлення факту народження або смерті особи, як-от: втрата документів, що підтверджують факт народження або смерті; відсутність актових записів щодо даних фактів в органах державної реєстрації актів цивільного стану; неможливість отримати документи через форс-мажорні обставини (наприклад, воєнні дії, природні катастрофи); помилки в документах, які не можуть бути виправлені іншим шляхом;

– твердження, що під час оцінки доказів судом у справах про встановлення факту народження або смерті особи на території, на якій введено воєнний чи надзвичайний стан, або на тимчасово окупованій території України, є доцільним застосування презумпції добросовісності доказування, яка означає припущення факту відповідності поданого учасником справи до суду доказу вимогам допустимості, за умови, що такий доказ одержаний на тимчасово окупованій території України та є достовірним;

дістало подальший розвиток:

– розуміння факту народження як акта цивільного стану, який нерозривно пов'язаний з фізичною особою і який започатковує її можливість бути суб'єктом цивільних прав та обов'язків. Факт народження підлягає встановленню в порядку цивільного судочинства у випадку відсутності документа закладу охорони здоров'я або медичної консультаційної комісії, що підтверджує факт народження і, відповідно, неможливості реєстрації органом державної реєстрації актів цивільного стану факту народження;

– положення про те, що факт смерті – це акт цивільного стану, який нерозривно пов'язаний з фізичною особою і який припиняє її можливість бути суб'єктом цивільних прав та обов'язків. Факт смерті підлягає встановленню в порядку цивільного судочинства у випадку: а) неможливості реєстрації органом державної реєстрації актів цивільного стану факту смерті особи в певний час; б) особа пропала безвісти за обставин, що загрожували їй смертю або дають підстави вважати її загиблою від певного нещасного випадку внаслідок надзвичайних ситуацій техногенного та природного характеру;

– доктринальне тлумачення категорії охоронюваний законом інтерес як об'єкта захисту у порядку окремого провадження, зокрема у справах про встановлення факту народження або смерті особи, який визначається, здебільшого, як прагнення до отримання певного блага, реалізація якого опосередковується здійсненням відповідного суб'єктивного права;

– висновок про те, що у разі відсутності інших засобів доказування у справі про встановлення факту смерті особи в якості свідка судом може бути допитаний заявник, якщо йому особисто відомі факти, що мають значення для справи, і він не заперечує проти допиту;

– обґрунтування того, що окреме провадження як вид цивільного судочинства, в порядку якого розглядаються цивільні справи про встановлення факту народження або смерті особи, характеризується: особливим об'єктом судового захисту, яким є охоронюваний законом інтерес; відсутністю матеріально-правового спору між учасниками справи, що, водночас, не виключає наявності спору про факт.

На підставі наведених положень розроблено пропозиції щодо оптимізації цивільного процесуального законодавства України, зокрема запропоновано доповнити правові норми, закріплені у ст. ст. 315, 318 та 319 ЦПК України, а також ст. 6 Закону України «Про державну реєстрацію актів цивільного стану», ст. 16 Закону України «Про Національний архівний фонд та архівні установи».

Практичне значення отриманих результатів полягає у використанні та можливості використання розроблених пропозицій та висновків у:

– *законотворчій діяльності* – у процесі підготовки і вдосконалення цивільного та цивільного процесуального законодавства України, яким регламентуються підстави та процесуальний порядок про встановлення факту народження або смерті особи;

– *правозастосовній діяльності* – під час розгляду і вирішення цивільних справ про встановлення факту народження або смерті особи (акт впровадження адвокатського бюро «ОЛЕКСАНДР БРАТЕЛЬ» від 02 квітня 2025 р.);

– *освітньому процесі та науково-дослідній роботі* – при викладанні навчальних дисциплін «Цивільний процес», «Приватне право: практика тлумачення і застосування», під час підготовки монографій, підручників, навчальних посібників, методичних рекомендацій, узагальнення аналітичних матеріалів, обґрунтування пропозицій до чинних проєктів нормативно-правових актів (акт впровадження Національної академії внутрішніх справ від 27 березня 2025 р.);

– *науковій діяльності* – при проведенні фундаментального дослідження за темою «Концептуальні засади розвитку галузевого законодавства як складова юридичного прогнозування», при проведенні навчальних занять з дисципліни «Актуальні проблеми цивільного процесуального права» (акт впровадження Інституту правотворчості та науково-правових експертиз Національної академії наук України від 3 квітня 2025 р.).

Особистий внесок здобувача. Положення, що викладені в дисертації та винесені на захист, розроблені автором особисто. Висновки й положення дисертаційного дослідження мають самостійний характер.

Апробація результатів дисертації. Результати, що розкривають основні положення дисертаційного дослідження, сформульовані пропозиції та висновки було оприлюднено на чотирьох міжнародних науково-практичних конференціях і круглому столі, зокрема: «Проблеми цивільного права та процесу» (м. Вінниця, 19 травня 2023 р.); «Восьмі Таврійські юридичні наукові читання» (м. Київ, 16–17 червня 2023 р.); «Реалізація норм цивільного законодавства в умовах сьогодення» (м. Київ, 9 лютого 2024 р.); «Дев'яносто треті економіко-правові дискусії. Серія: Соціальні та гуманітарні науки» (м. Львів, Україна, м. Ополь, Польща, 28–29 січня 2025 р.); «Theory and practice of modern science» (м. Краків, Польща, 28 березня 2025 р.).

Публікації. Основні положення та висновки, що сформульовані в дисертації, відображено у 10 наукових публікаціях, серед яких три статті, опубліковані у виданнях, включених МОН України до переліку наукових фахових видань з юридичних наук, дві статті – у закордонному юридичному виданні, п'ять тез

наукових доповідей, оприлюднених на міжнародних науково-практичних конференціях і круглому столі, зокрема:

1. Петровський А. В., Болюбаш Є. В. Теоретико-правове регулювання цивільного судочинства у справах про встановлення факту народження або смерті особи. *KELM (Knowledge, Education, Law, Management)*. 2022. № 7 (51). С. 180–185.

2. Болюбаш Є. В. Право на подання до суду заяви про встановлення факту народження або смерті особи. *KELM (Knowledge, Education, Law, Management)*. 2023. № 4 (56). С. 230–234.

3. Болюбаш Є. В. Загальна характеристика окремого провадження у справах про встановлення факту народження або смерті особи. *Юридичний бюлетень*. 2024. Вип. 35. С. 43–49.

4. Болюбаш Є. В. Особливості процесу доказування у справах про встановлення факту народження або смерті особи. *Наукові інновації та передові технології*. 2024. № 12 (40). С. 398–407.

5. Болюбаш Є. В. Процесуальні особливості подання до суду заяви про встановлення факту народження або смерті особи. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2025. № 1. С. 752–756.

6. Болюбаш Є. В. Актуальні питання правового регулювання цивільного судочинства у справах про встановлення факту народження або смерті особи. *Проблеми цивільного права та процесу* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Вінниця, 19 трав. 2023 р.). Вінниця, 2023. С. 371–377.

7. Болюбаш Є. В. Сутнісні аспекти цивільного судочинства у справах про встановлення факту народження або смерті особи. *Восьмі таврійські юридичні наукові читання* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 16–17 черв. 2023 р.). Київ, 2023. С. 34–38.

8. Болюбаш Є. В. Особливості окремого провадження у справах про встановлення факту народження або смерті особи. *Реалізація норм цивільного законодавства в умовах сьогодення* : матеріали кафедрал. наук.-теорет. круглого столу (Київ, 9 лют. 2024 р.). Київ, 2024. С. 168–172.

9. Болюбаш Є. В. Процедурні питання звернення до суду із заявою про встановлення факту народження або смерті особи. *Дев'яносто треті економіко-правові дискусії. Серія: Соціальні та гуманітарні науки* : матеріали Міжнар. мультидисциплін. наук. інтернет-конф. (Львів, Україна, Ополь, Польща, 28–29 січ. 2025 р.). WSZIA w Opolu. Львів, 2025. С. 43–49.

10. Болюбаш Є. В. Доказування у цивільних справах про встановлення факту народження або смерті особи. *Theory and practice of modern science : collection of scientific papers «SCIENTIA» with Proceedings of the IX International Scientific and Theoretical Conference* (Kraków, Republic of Poland, March 28, 2025). Kraków: International Center of Scientific Research, 2025. P. 54–58.

Характеристика особистості здобувача. Болюбаш Євген Володимирович, 1984 року народження. 3 вересня 2022 року аспірант заочної форми навчання кафедри цивільного права та процесу НАВС. У 2006 році закінчив Київський національний університет імені Тараса Шевченка за спеціальністю «Правознавство» (диплом спеціаліста). На сьогодні заступник начальника

національний університет імені Тараса Шевченка за спеціальністю «Правознавство» (диплом спеціаліста). На сьогодні заступник начальника управління поліції – начальник слідчого відділу Голосіївського УП ГУНП у м. Києві.

Оцінка мови та стилю дисертації. Дисертація написана з правильним вживанням юридичної та спеціальної термінології. Стиль викладення в дисертації матеріалів досліджень, наукових положень, висновків і рекомендацій забезпечують легкість і доступність їх сприйняття.

У результаті попередньої експертизи дисертації Болюбаша Є. В. і повноти публікації основних результатів дослідження

УХВАЛЕНО:

1. Затвердити висновок про наукову новизну, теоретичне та практичне значення результатів дисертації Болюбаша Євгена Володимировича «Цивільне судочинство у справах про встановлення факту народження або смерті особи».

2. Констатувати, що за актуальністю, ступенем новизни, обґрунтованістю, науковою та практичною цінністю здобутих результатів дисертація Болюбаша Євгена Володимировича відповідає спеціальності 081 «Право» та вимогам Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у закладах вищої освіти (наукових установах), затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 23 березня 2016 року № 261 (зі змінами й доповненнями), наказу Міністерства освіти і науки України «Про затвердження Вимог до оформлення дисертації» від 12 січня 2017 року № 40 (зі змінами й доповненнями) та Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р. № 44 (зі змінами й доповненнями).

3. Рекомендувати дисертацію Болюбаша Євгена Володимировича «Цивільне судочинство у справах про встановлення факту народження або смерті особи» до разового захисту на здобуття ступеня доктора філософії у спеціалізованій вченій раді за спеціальністю 081 «Право».

Результати голосування присутніх на засіданні докторів та кандидатів наук за профілем поданої на розгляд дисертації: за – 15, проти – немає, таких, що утримались – немає.

Голова засідання –
завідувач кафедри цивільного права та процесу
Національної академії внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук,
доцент

Богдан КИРДАН